

Andrei DUȚU

**Patrimoniul în dreptul civil
și în dreptul mediului**

Universul Juridic
București
-2013-

Editat de **S.C. Universul Juridic S.R.L.**

Copyright © 2013, **S.C. Universul Juridic S.R.L.**

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin

S.C. Universul Juridic S.R.L.

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al
S.C. Universul Juridic S.R.L.

**NICIUN EXEMPLAR DIN PREZENTUL TIRAJ NU VA FI
COMERCIALIZAT DECÂT ÎNSOȚIT DE SEMNĂTURA ȘI
ȘTAMPILA EDITORULUI, APLICATE PE INTERIORUL
ULTIMEI COPERTE.**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

DUȚU, ANDREI

Patrimoniul în dreptul civil și în dreptul mediului / Andrei

Duțu. - București : Universul Juridic, 2013

Bibliogr.

ISBN 978-606-673-065-5

347(498)

REDACȚIE:

tel./fax: **021.314.93.13**

tel.: **0732.320.666**

e-mail: **redactie@universuljuridic.ro**

DEPARTAMENTUL

tel.: **021.314.93.15; 0726.990.184**

DISTRIBUȚIE:

fax: **021.314.93.16**

e-mail: **distributie@universuljuridic.ro**

www.universuljuridic.ro

**COMENZI ON-LINE,
CU REDUCERI DE PÂNĂ LA 15%**

INTRODUCERE

Analiza unui concept juridic fundamental, de o mare complexitate, precum cel de „patrimoniu”, implică, cu prioritate, cunoașterea condițiilor și proceselor prin care acesta a luat ființă, s-a format, s-a dezvoltat și, nu în ultimul rând, a modalității prin care s-a impus și a fost acceptat de majoritatea sistemelor juridice, fie ele antice, moderne sau contemporane.

Intenția demersului de față, evidențiată chiar prin însuși titlul, anume de a asocia și compara dimensiunile conceptului de patrimoniu în două ramuri distincte ale dreptului, impune, practic, o cercetare interdisciplinară, o analiză paralelă a multiplelor forme sub care apare conceptul în cauză, cu scopul (declarat) de a pune în evidență punctele și trăsăturile comune ale acestora, pentru a putea, apoi, formula sugestii și formule posibile de apropiere (și mai) strânsă între abordarea specifică dreptului civil, pe de o parte, și cea a dreptului mediului, pe de altă parte. În același timp, ca scop al demersului poate fi considerat și argumentarea tezei că patrimoniul, așa cum este cunoscut și teoretizat în prezent, profitând, deci, de faptul că însumează mai bine de 2000 de ani de evoluții, transformări, interpretări și aplicații diverse, poate fi abordat ca un instrument pur teoretic sau, altfel spus, un „concept-cadru” ce dă dovadă de o versatilitate deosebită, care să poată fi ușor adoptat și adaptat în contexte juridice distincte.

Ca reper fundamental al teoriei și practicii juridice civile, patrimoniul constituie unul dintre cele mai importante concepte specifice acestui domeniu, cu o aplicabilitate de cea mai largă anvergură. Impunându-se, astfel, încă de la „începuturile dreptului”, mai precis în perioada în care, în cadrul statului roman antic, se considera că raporturile juridice au o natură sacră, conceptul de patrimoniu a transcens istoria pentru a se plasa la temelia sistemului juridic privat modern. Transmis, sub o formă s-au alta, de-a lungul unei perioade care a acoperit existența Imperiului Roman, dar și declinul și căderea acestuia, epoca bizantină, epoca medievală și, nu în ultimul rând, Renașterea și Iluminismul, patrimoniul, în forma sa modernă, își găsește temeiul existenței în Codul civil francez din anul

1804, care a constituit sursa de inspirație pentru marea majoritate a actelor normative de acest gen din statele tributare sistemului de drept continental, inclusiv pentru Codul civil român de la 1864. Analizată sub aspect teoretico-științific de-a lungul a mai bine de două veacuri, patrimoniul a oferit, nu te puține ori, neașteptate oportunități cercetătorilor juriști, devenind, dintr-o instituție juridică tributară, în principal, unei orânduirii sociale specifice unei epoci de mult apuse, un instrument util, poate chiar esențial, al dreptului modern.

Deși, în sens strict juridic, acesta a fost și rămâne legat de ideea de proprietate (privată), încă de la începutul afirmării sale, jurisconsultii și filozofii dreptului l-au asociat întotdeauna cu ideea „avuției” sau „aproprierii” în sine, nu numai materială, dar și spirituală, nu numai a unui singur individ sau a familiei acestuia asupra averii lor, dar și al unui popor, al unei națiuni, sau chiar a speciei umane asupra realității mediate sau imediate, cu tot caracterul de generalitate al acestor noțiuni. De la filozofii stoici ai antichității târzii și primii părinți ai bisericii creștine, la jurisconsultii bizantini și teoreticienii „luminilor”, teoria unui patrimoniu al cărui titular transcende ființa umană, văzută ca individ sau colectivitate restrânsă, cu interesele ei limitate în timp și spațiu, a constituit un subiect de dezbatere și o neconținută sursă de idei și concepte noi.

Considerăm că o asemenea perspectivă oferă un prim „punct de intersecție” între domeniul de cercetare al dreptului mediului și conceptul de patrimoniu; într-o societate globalizată, precum cea a prezentului, în cadrul căreia problematica mediului a depășit de mult stadiul de chestiune localizată spațial, a determina și a conceptualiza raporturile dintre om – ca specie – și natura înconjurătoare, a devenit o problemă din ce în ce mai pertinentă și, din păcate, mai urgentă. În ecuația om-natură, privită prin prisma dreptului, nu mai poate fi ignorată existența unei răspunderi a celui dintâi față de soarta acesteia din urmă, dar nici găsirea de mijloacele potrivite pentru a limita daunele produse, pentru a salvagarda și eficientiza raporturile și schimburile ce se produc, în mod inevitabil, între societatea umană și mediul său de existență. Într-un asemenea context, conceptul de patrimoniu se manifestă cel mai bine ca instrument juridic de teoretizare și analiză, dar și ca perspectivă de studiu asupra relațiilor ce se stabilesc între cele două elemente sus-menționate.

Și totuși, trebuie avut în vedere că ideea unui „patrimoniu” având drept titular întreaga specie umană nu este deloc o noutate; problema stăpânirii naturii de către om a constituit una dintre cele mai vechi teme de dezbateră a teoreticienilor, fie ei juriști, filosofi sau teologi. În elaborarea sa actuală, în această discuție intră, după cum am văzut, și elementul din ce în ce mai important al răspunderii „titularului” pentru prejudiciul adus „bunurilor” aflate în stăpânire – respectiv natura, în ansamblul său – având în vedere că, la nivelul actual al cunoașterii, nu mai putem vorbi despre o capacitate infinită de regenerare a acesteia, față de abuzurile și exploatările la care este supusă în permanență de către societatea umană.

Preluat de ramura dreptului mediului împreună cu semnificațiile generate de ipoteza patrimoniului cultural, patrimoniul natural global suportă și, în același timp, impune noi perspective de studiu. În lipsa unei definiții și unei caracterizări normative și unitare, la nivel național și internațional, patrimoniul natural – forma sub care conceptul de patrimoniu se regăsește, de cele mai multe ori, în dreptul mediului – se pretează la o analiză riguroasă, la un studiu științific inovator, din mai multe perspective, care pot oferi, în ultimă instanță, soluții concrete de abordare practică a problematicii ambientale.

Pornind de la analiza riguroasă a conținutului conceptului de patrimoniu, așa cum se regăsește în domeniul dreptului privat, vom elabora o paralelă între acesta (din punct de vedere al structurii, al elementelor, al funcțiilor acestuia etc.), ca noțiune specific civilistă, și forma sub care apare, dar mai ales sub care *ar putea apărea*, în dreptul mediului. Având ca reper primele dezvoltări juridice ale acestui concept, vom analiza transformările pe care le-a suferit, de-a lungul timpului, transformări datorate, în principal, contextului economico-social în care a fost utilizat; vom prezenta, apoi, studiile, analizele și reperele teoretice ale conceptului în forma sa modernă, post-1804, identificând, în același timp, și forma și modalitățile în care acesta este consacrat de dreptul pozitiv, în special în legislațiile franceză și română, punând accentul, în special, pe reglementarea acestuia în cadrul noului Cod civil român, intrat în vigoare la 1 octombrie 2011.

În continuare, vom aborda problematica patrimoniului ca noțiune ce s-a desprins de contextul original, cel al dreptului privat, valențele

juridice inovatoare pe care le-a dobândit de-a lungul ultimelor decenii, și formele instituționale sub care poate fi regăsit în prezent. La acest punct, vom aborda o analiză a conceptului de patrimoniu cultural și, respectiv, de patrimoniu natural, prezentând asemănările și deosebirile dintre acesta din urmă și forma sub care se regăsește în dreptul civil; în fine, vom propune o posibilă dezvoltare, pe care o considerăm utilă, cel puțin din punct de vedere teoretic, a acestui concept, plecând de la aspectele comune evidențiate de-a lungul studiului, cât și de la necesitățile concrete ale domeniului dreptului mediului.

* * *

Reputatul *Vocabulaire Juridique*, întocmit sub direcțiunea profesorului Gérard Cornu¹, ne prezintă o triplă accepțiune a termenului de patrimoniu. Astfel, se arată că, în primul rând, acesta semnifică „ansamblul bunurilor și obligațiilor ale unei persoane (altfel spus, drepturile și obligațiile asumate de aceasta, evaluabile în bani), sub forma activului și pasivului, văzută ca formând o universalitate de drept, un tot ce include nu numai bunurile prezente, ci și cele viitoare”. Aceasta constituie, practic, definiția general-acceptată în doctrina juridică actuală a conceptului de patrimoniu, regăsită, sub o formă sau alta, în conținutul majorității legislațiilor în vigoare, printre care și noul Cod civil român, intrat în vigoare în anul 2011.

O a doua accepțiune a termenului, conform aceluiași *Vocabular* sus-menționat, este următoarea: „denumire dată anumitor mase de bunuri supuse unor afectațiuni speciale (de exemplu, unei fundații) sau unui regim particular (de exemplu, patrimoniu comun, în opoziție cu patrimoniul fiecărui soț, în cadrul unui regim matrimonial al comunității bunurilor”. Aflăm, deci, din această definiție, că sub aceeași denumire putem avea în vedere și anumite mase de bunuri, aparținând, la rândul lor, patrimoniului unei persoane, ce sunt destinate unui scop aparte. În această situație, se prefigurează deja o discuție ce se va regăsi mai târziu în cuprinsul monografiei de față, respectiv cea referitoare la raportul dintre masa patrimonială și patrimoniul de

¹ G. Cornu (dir.), *Vocabulaire Juridique*, 8e édition, PUF, coll. „Quadrige”, Paris, 2008.

afecțiuni, discuție asupra căreia vom reveni la momentul oportun. Oricum, din cele expuse până acum, reținem că, în anumite contexte bine determinate, ar exista o anumită sinonimie între termenul de „patrimoniu” și cel de „masă patrimonială”.

În fine, o a treia accepție, conform dicționarului sus-menționat, a termenului de patrimoniu, se referă la „ansamblul bunurilor recunoscute de toată lumea ca având o valoare eminentă”. De exemplu, patrimoniul mondial „cultural și natural”, incluzând monumente, ansambluri arhitecturale, situri naturale demne de a fi conservate și transmise generațiilor următoare (conf. Convenția UNESCO din 16 noiembrie 1972); patrimoniul monumental, incluzând monumentele clasate (edificii civile, militare și religioase) și, prin conexiune, și bunurile mobile conținute de acestea, parcurile și grădinile istorice, siturile arheologice, patrimoniul arheologic”. Suntem de părere că această ultimă variantă acoperă, aproape în totalitate, sfera semnificațiilor patrimoniului de care ne vom ocupa în cadrul acestui demers, aceste categorii cu caracter juridic tangențial, dar care au dobândit, deja, o denumire consacrată, fapt care ne obligă să luăm în considerare consecințele unei asemenea decizii, în sensul aprecierii nivelului la care termenul de patrimoniu s-ar putea aplica în domeniile respective, cu acceptul pus, după cum am arătat, pe dreptul mediului.

Reiese, din aceste definiții, faptul că, în orice context s-ar regăsi, ideea de patrimoniu a fost întotdeauna legată de ideea de proprietate, de stăpânire asupra unor lucruri și, nu de puține ori, asupra unor persoane. Trebuie menționat, de asemenea, că și în privința conceptului de patrimoniu, alături de multe alte noțiuni specifice dreptului civil, suntem încă tributari „geniului juridic” al poporului roman care, încă din primele faze ale evoluției sale socio-politice, a structurat un sistem tehnico-normativ original, ale cărui valențe s-au întins dincolo de contextul istoric inițial, de-a lungul a peste două milenii. Și în acest context, din datele istorice de care dispunem, reiese că patrimoniul a apărut sub forma unui instrument prin care averea cetățeanului roman decedat să fie preluată de către urmașul sau urmașii săi.

Termenul de patrimoniu provine, așadar, din latinescul *patrimonium*, care desemna, în concret, averea unei familii, aflată sub stăpânirea sau „puterea” (*potestas*) unui cetățean roman (*pater familias*). Ulterior, în Evul Mediu târziu, acesta desemna, în Italia,

partea din domeniul feudal stăpânită de către biserică, bunurile „moștenite” de la Tatăl (Ceresc, de această dată) iar apoi, într-un sens oarecum laicizat, bunurile moștenite de la tată, pentru a se face distincția de cele moștenite de la mamă, desemnate de cuvântul *matrimoine*, termen provenit din franceza veche. Mult mai târziu, respectiv spre sfârșitul secolului XVIII, termenul de patrimoniu a dobândit semnificația curentă, de „ansamblu al bunurilor”¹ unei persoane. Pe bună dreptate, putem considera că, și din perspectivă istorică, termenul de patrimoniu este polisemantic, mai multe accepțiuni diferite coexistând alături de cea juridică, suficient cât pentru a menține o stare de ambiguitate. Definiția juridică a patrimoniului, cea care s-a bucurat de cea mai mare recunoaștere și consacrare, atât legislativă, cât și în doctrină, în sistemele de drept francez și română, este cea reținută de Gerard Cornu: „Patrimoniu – totalitatea bunurilor și obligațiilor unei persoane, activul și pasivul văzut ca un tot unitar, alcătuind o universalitate de drept, cuprinzând nu numai bunurile prezente, ci și cele viitoare”².

Profesorul francez Jean Bart a impus, cu ocazia unui colocviu organizat în anul 2004 la Universitatea din Avignon³, într-un mod original și inovativ, ideea de „inventare” a patrimoniului, arătând că acesta este, în realitate, o creație relativ recentă a doctrinei juridice, datând din secolul al XIX-lea, și tocmai din această cauză este ignorată de către multe acte fundamentale de reglementare în domeniul civil. Deși aspectele mai radicale ale noțiunii „inventare a patrimoniului” sunt, încă, criticabile, apreciem eforturile profesorului Bart de explicare a emergenței acestui concept, în forma său modern, și mai ales faptul că reia problematica „vidului legislativ” cvasigeneral existent în ceea ce privește definirea patrimoniului. O asemenea „tăcere a codurilor”, în privința unei instituții fundamentale a dreptului privat, este, după părerea noastră, prea importantă pentru a nu fi scoasă în evidență. Trebuie precizat, însă, că sub acest aspect, patrimoniul nu

¹ D.A. Rey (Dir.), *Dictionnaire historique de la langue française*, Le Robert, Paris, 2008.

² G. Cornu (direction), *op. cit.*

³ J. Bart, *Invention du patrimoine*, alocuțiune în cadrul colocviului *Le Patrimoine. Existences multiples, essence unique?*, organizat cu ocazia împlinirii a 700 de ani de existență a Universității din Avignon, 12 martie 2004.

a fost la fel ignorat de către sistemele de drept naționale care au rămas străine influenței dreptului francez.

Considerăm necesar, din punct de vedere al analizei noastre, să ne întrebăm de ce, de-a lungul secolului XIX, cercetătorii nu s-au interesat decât de conținutul patrimoniului, funcțiile sale sau structura sa, pentru ca abia în ultimii ani să atace, cu fervoare, esența însăși a noțiunii. În acest context, pot fi aduse în discuție diverse aspecte legate de istoria conceptelor, de realitatea acestora, dar și de înțelesurile lor. Și, având în vedere situația de față, rareori un cuvânt deține o imagine atât de contrastantă.

Astfel cum a fost explicat și teoretizat de filosofia dreptului, patrimoniul poate fi perceput ca „un lucru respingător”, în condițiile în care se raportează la bogăție, deci implicit, cel puțin din perspectiva prezentului, și la bani. S-a susținut, printre altele, că „patrimoniul corupe tot ce atinge, tot ce conține, deoarece „banii sunt murdari”, idee moștenită, fără îndoială, din tradiția iudeo-creștină, care interzicea, de pildă, împrumutul cu dobândă. Cum și trupul, și sufletul, sunt considerate ca fiind sacre, în sens religios sau nu, acestea trebuie să rămână în afara patrimoniului, în domeniul extra-patrimonial”¹.

Patrimoniul este, în același timp, „și paseist, retrograd, reacționar”: în cadrul dezbaterilor în vederea adoptării unei Constituții pentru Europa, un autor a afirmat că Europa trebuie văzută „nu ca un patrimoniu, ci ca un proiect, un șantier deschis, nu o moștenire pe care să o exploatăm”².

Dar termenul de patrimoniu încă „strălucește și exercită atracție”; acesta „se vinde bine”, altfel spus, devine un sinonim al reușitei. Este seducător și oferă siguranță; reprezintă rădăcinile și aripile noastre, ceea ce ne permite să explorăm trecutul pentru a ne proteja mai bine pentru viitor, fie viitorul individual al persoanei, fie cel pe care îl împărtășim cu comunitatea sau cu umanitatea în ansamblul ei”³.

¹ A. Seriaux, *La notion juridique de patrimoine. Brèves notations civilistes sur le verbe avoir*, Rép. Civ. Dalloz, n° 9, 1994.

² Mgr G. Defois, *Le Monde*, 18 februarie 2004.

³ R. Cabrillac, *Rapport de synthese*, în cadrul colocviului *Le Patrimoine. Existences multiples, essence unique?*, organizat cu ocazia împlinirii a 700 de ani de existență a Universității din Avignon, 12 martie 2004.

Dar dincolo de nivelul pur semantic, terminologic, există câteva idei fundamentale aferente oricărui tip de patrimoniu.

În primul rând, ideea de universalitate, de ansamblu, de „globalitate”. Patrimoniul constituie un tot, în care elementele componente își pierd importanța individuală, astfel încât „fuzionează” într-un întreg. Cadrul care le înglobează transcende, deci, conținutul, devenind mai important decât acesta din urmă. Considerăm că ideea „globalității” transpiră în modul cel mai clar din faimoasa definiție formulată de Aubry și Rau: „Patrimoniul reprezintă totalitatea bunurilor unei persoane, văzută ca o universalitate de drept”. Regăsim, de asemenea, această idee a universalității în diferitele aplicații contemporane ale conceptului de patrimoniu, pe care le vom prezenta ulterior în cadrul lucrării de față.

Ideea de Persoană. Ființa umană, persoana, omul, în sensul cel mai general al termenului, considerat a fi esențial pentru definirea patrimoniului; trebuie aprofundată, deci, și istoria acestui cuvânt, pentru a determina de ce masculinul (*homo*, *l'homme*, *man*) s-a impus în defavoarea femininul, de ce „tatăl a detronat-o pe mamă”, de ce termenul de „patrimoniu” s-a impus în limbajul curent, lăsându-i celui de „matrimoniu” (formă a universalității de bunuri, prezentă în dreptul feudal francez pentru a determina bunurile primite de erede de la mamă) decât sfera limitată a raporturilor pecuniare dintre soți (regimurile matrimoniale), care la fel de bine s-ar putea intitula „regimuri patrimoniale”, având în vedere dificultatea cu care s-a impus, în domeniul juridic, cât și în viața concretă, egalitatea dintre soți¹.

Patrimoniu înseamnă a avea, dar un „a avea” indisolubil legat de „a fi”. Legătura dintre persoană și patrimoniu, subliniată, poate, cel mai bine de Aubry și Rau, adesea a dus la consecințe (teoretice) oarecum excesive, a determinat o anumită rigiditate a sistemelor de drept de inspirație franco-romană, și a pus, chiar, în pericol însăși existența teoriei patrimoniului de afecțiune; și totuși, această legătură persistă în variantele moderne ale conceptului de patrimoniu. Ca exemplu, putem aminti doar faptul că patrimoniul genetic se referă la

¹ R. Cabrillac, *op. cit.*